

10. Червона книга Донецької області: рослинний світ (рослини, що підлягають охороні в Донецькій області) / за заг. ред. В. М. Остапка. – Донецьк : Новая печать, 2010. – 432 с.

11. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

12. Suslova E., Polyakov A., Kharkhota L. Monitoring of woody plants in the park stands the industrial cities of South-East Ukraine // BIOLOGIJA. – 2013. –Vol. 59. – No. 3. – P. 269–276.

В обстежених насадженнях родина Rosaceae є найчисленнішою за видовим складом. Вона представлена 27 видами і культиварами дерев та 24 видами і культиварами кущів. Проаналізовано вікову структуру, оцінено життєздатність деревних рослин, зроблено висновки відносно довговічності найбільш розповсюджених видів. Позначено перспективність видів родини Rosaceae для зеленого будівництва в регіоні та можливість поповнення насаджень малопоширеними високодекоративними видами і культиварами.

Ключові слова: дерева, кущі, трапляння видів, вікова структура, життєздатність.

Rosaceae Juss. family is the most diverse in terms of species composition and is represented by 27 tree species and cultivars and 24 shrub species and cultivars. We analyzed the age structure, estimated viability of trees and determined longevity prospects of the most common species. The prospective use of the Rosaceae species in regional landscaping is implied as well as the possibility to introduce less common highly ornamental species and shrubs into investigated stands.

Key words: trees, shrubs, species occurrence, age structure, viability.

УДК 502.75 (477)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН МЕРЕЖІ ПАРКІВ-ПАМ'ЯТОК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

А. М. Савоськіна, здобувач *

Розглянуто історичні особливості формування мережі парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Українського Полісся. На основі аналізу літературних джерел встановлено, що мережа парків-пам'яток садово-паркового мистецтва Українського Полісся має тривалу історію, нині добре сформована, але в деяких областях дещо вирізняється за кількістю та площею об'єктів. У складі дендрофлори переважають

* Науковий керівник – доктор біологічних наук, професор С. Ю. Попович

© А. М. Савоськіна, 2015

автохтонні види, також виявлені й дендросозофіти, у тому числі й інтродуковані види.

Ключові слова: *історія садово-паркового мистецтва, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, Українське Полісся, дендрофлора.*

Планування й розробка науково-обґрунтованих заходів щодо оптимізації та покращення садово-паркових територій, зокрема зелених насаджень старовинних парків, має свої специфічні особливості порівняно з іншими категоріями природно-заповідних об'єктів. Тому одним із першочергових і важливих аспектів є вивчення історії формування та динаміки розвитку мережі заповідних парків. На основі цього необхідно запровадити організацію системи постійного моніторингу за їх станом, враховуючи наявність у складі дендрофлори парків дендросозофітів, вікових дерев та інших цінних рослин.

Мета дослідження – комплексний аналіз історії та умов формування мережі парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (ППСПМ) Українського Полісся, у тому числі в розрізі адміністративних областей.

Як показав літературний аналіз, вивченню історії формування мережі старовинних парків України присвячено цілий ряд публікацій, у тому числі й відомих українських паркознавців – А. Д. Жирнова, І. О. Косаревського, А. Л. Липи, І. Д. Родичкіна, та інших. На регіональному рівні дослідження рослинного покриву парків та складу їхньої дендрофлори проводили для Рівненської області А. І. Барбарич, Чернігівської – Ю. О. Карпенко та О. В. Лукаш, С. О. Потоцька, Житомирської – О. О. Орлов та інші.

Результати дослідження. Рівнинний рельєф Українського Полісся з долинами річок, подекуди з досить крутими берегами та піщаними пагорбами створили передумови для влаштування ППСПМ у достатньо мальовничих місцевостях. На територіях більшості старовинних парків цього регіону обов'язковим композиційним елементом є водойми, які надають індивідуальності неповторності парковим пейзажам. Хоча період розквіту деяких старовинних ППСПМ вже у минулому, однак останці майстерності ландшафтних архітекторів можна простежити й нині завдяки вдалому синтезу мистецтва та унікальних природних умов.

Загалом будівництво парків і декоративних садів на території України має багатовікову історію. Для з'ясування історії формування мережі ППСПМ належало вивчити 47 сучасних об'єктів. Найстаріші сади і парки, як свідчать історичні джерела, було побудовано на українських землях Правобережжя польськими і литовськими феодалами в XVI–XVIII ст. На жаль, більшість їх не збереглася. Високого рівня й широкого розмаху паркобудівництво на Україні набуло в XVIII ст. У першій половині XVIII ст. на Лівобережній Україні було споруджено ряд садів і парків для російської придворної знаті та можновладців, зокрема, парково-палацовий комплекс для Розумовського у Батурині. У цей час парки

будувалися у регулярному стилі.

Друга половина, особливо кінець XVIII ст., характеризується захопленням і швидким поширенням в паркобудівництві ландшафтного стилю планування території парків і садів. Характерною рисою було вільне планування території, спрямоване на повне збереження природного ландшафту. Яскравим прикладом цього етапу є Лизогубівський (Седнівський) ППСМ у Чернігівській області (ЧО).

Упродовж XIX ст. в паркобудівництві в Україні спостерігається захоплення колекціонуванням рослин і створенням дендраріїв. Саме у цьому столітті на Україну було завезено найбільшу кількість видів дерев і кущів родом із Південної Америки, Східної Азії, Гімалаїв, Кавказу та країн Середземномор'я [4, 5].

Детальніше розглянемо історію формування мережі ППСМ Українського Полісся у розрізі адміністративних областей. У межах адміністративних областей мережа ППСМ вирізняється кількістю об'єктів та площею, але, порівняно з іншими категоріями заповідних територій, все ж таки достатньо розвинена. Найбільш репрезентативними є Житомирська область (ЖО), на території якої розміщено 18 ППСМ (38,3 %) та ЧО – 10 ППСМ (21,3 %). На території Волинської та Рівненської областей (ВО, РО) розміщено по сім ППСМ (14,9 %). Найменш репрезентативними виявилися Київська та Сумська області (КО, СО) – по два ППСМ та Хмельницька область (ХО), у поліській частині якої розміщено лише один ППСМ.

Мережа ППСМ у ВО створена протягом XIX ст. ППСМ «Байрак» та «Здоров'я» першочергово створювалися як дендропарки, що зумовлює наявність у їхньому складі насаджень цінних дендрозоофітів. Зокрема, у складі дендрофлори ППСМ «Байрак» слід відзначити наявність *Thuja occidentalis* L., *Juniperus communis* L., *Juniperus sabina* L., *Larix decidua* Mill., *Larix sibirica* Ledeb., *Picea abies* (L.) Karst., *Picea pungens* Engelm., *Pinus strobus* L. [2, 11]. На території ППСМ «Літинський» серед цінних видів рослин, що потребують охорони та збереження, варто відзначити вікові дерева *Larix decidua* Mill. [3]. ППСМ у ВО невеликі за площею (Літинський – 8,4 га, Макаревичівський – 0,9, Любешівський – 12,0, Дубечне – 2,0, «Байрак» – 13,0, «Здоров'я» – 13,6 га). Найбільшим є Слов'янський ППСМ (27,5 га).

У РО переважно ППСМ маєткові з представниками місцевої дендрофлори. Історія формування мережі ППСМ тривала з XVIII (Городоцький ППСМ, Тучинський – закладений у 1790 р.), XIX (початок XIX століття – Олександрійський ППСМ) до XX ст. (Зірненський ППСМ) [8].

Аналізуючи достатньо розвинену мережу ППСМ ЖО, можна відзначити, що вона характеризується наявністю як старовинних маєткових парків, створених на базі природної рослинності (Городницький, Івницький, Ушомирський, Дворищанський), так і більш пізніми садово-парковими ландшафтами, у тому числі й історичного призначення. Зокрема, ППСМ Високівський, закладений у 1963 р. та

містить обеліск, присвячений учасникам Великої Вітчизняної Війни. У складі дендрофлори цього парку наявні цінні представники дендросозофітів, у тому числі й вікові, зокрема, *Picea abies* (L.) Karst. в Івницькому парку. ППСМ ЖО різні за площею від 1,2 га (Овруцький ППСМ) до 36,0 га (ППСПМ ім. Ю. Гагаріна та Червонський) [6, 7, 9].

Найбільш давню історію формування мережі ППСМ має ЧО. Насамперед, треба взяти до уваги ППСМ «Болдині гори», заснований на базі старовинних пралісів та древніх курганів IX та X ст. у традиційному місці поховань чернігівських князів та їхніх дружинників [10]. Яскравим прикладом паркобудівництва кінця XVII ст. є старовинний Лизогубівський ППСМ (1690 р.), створений на базі природної діброви на правому, гористому високому березі річки Снов. Саме цей парк у ЧО має найбільшу площу, що становить 22,0 га. Частина ППСМ ЧО було створено у XVIII (Тупичівський, «Міський сад», «Панський сад») та XIX ст. (Ваганицький, Городнянський, «Дружби народів», ім. Т. Г. Шевченка). У складі дендрофлори ППСМ ЧО переважають представники місцевих видів. ППСМ «Міський сад» найбільш повно репрезентує склад культивованих дендросозофітів цієї області, серед яких слід відзначити *Thuja occidentalis* L., *Juniperus communis* L., *J. sabina* L., *J. virginiana* L., *Platycladus orientalis* (L.) Franko., *Picea abies* (L.) Karst., *P. pungens* Engelm., *Pinus banksiana* Lamb., *Juglans regia* L., *Armeniaca vulgaris* Mill.

КО та СО регіони Українського Полісся мають слаборозвинену мережу ППСМ. Так КО репрезентують ППСМ Жорнівський (5,2 га) та Копилівський (8,0 га), створені на початку та наприкінці XIX ст., відповідно. У складі дендрофлори є переважно місцеві види. У СО відомий ППСМ місцевого значення «Кочубеївський» (22,0 га) та Воздвиженський (15,0 га), які також створені у XIX ст. на основі природної рослинності.

У ХО виявлено єдиний ППСМ загальнодержавного значення – Полонський (37,0 га). Цей мальовничий парк створено у другій половині XIX ст. Серед цінних особин дендросозофітів ростуть *Picea abies* (L.) Karst. (діаметр стовбура 81,8 см одного із солітерів, а серед залишків біогрупи максимальний діаметр стовбура 91,7 см), *P. pungens* Engelm. та *Larix decidua* Mill. [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що історія формування мережі ППСМ Українського Полісся загалом відображує хід історичного процесу формування садово-паркових комплексів на Україні. Переважна їх більшість створена на базі природних угідь, оскільки їхні власники мали вільний вибір ділянок під будівництво парку й віддавали перевагу мальовничим пейзажам, якими багатий поліський край. Група так званих маєткових садово-паркових комплексів є переважаючою. До таких парків належать Ушомирський ППСМ у (ЖО), створений на базі дубового лісу, Качанівський ППСМ у (СО) створений на базі природної діброви та інші. Парки рекреаційного призначення створені на межі XIX–XX ст. («Міський сад» у ЧО). У деяких парках наявні меморіальні елементи з облаштуванням головного композиційного центру як обеліску чи скульптури. До цієї групи можна віднести у ЖО Високівський парк

(створений у 1963 р.), у ЧО – Стольненський парк, колекційні ділянки, які згодом стали ДП («Байрак» та «Здоров'я» у ВО). ППСМ Городнянський у ЧО парк дендрологічного типу закладений у 1965 р. силами учнівського та вчительського колективу школи-інтернату.

Сучасний стан більшої частини ППСМ занедбаний без проведення відповідного догляду, за винятком парків, що розміщені у містах обласного та районного значення. Під час обстеження територій ППСМ у деяких з них не виявлено заходів щодо благоустрою. Деревостан розвивається як звичайний лісостан із природним поновленням дерев та відсутністю догляду за зеленими насадженнями, які лише формально є природно-заповідним фондом України.

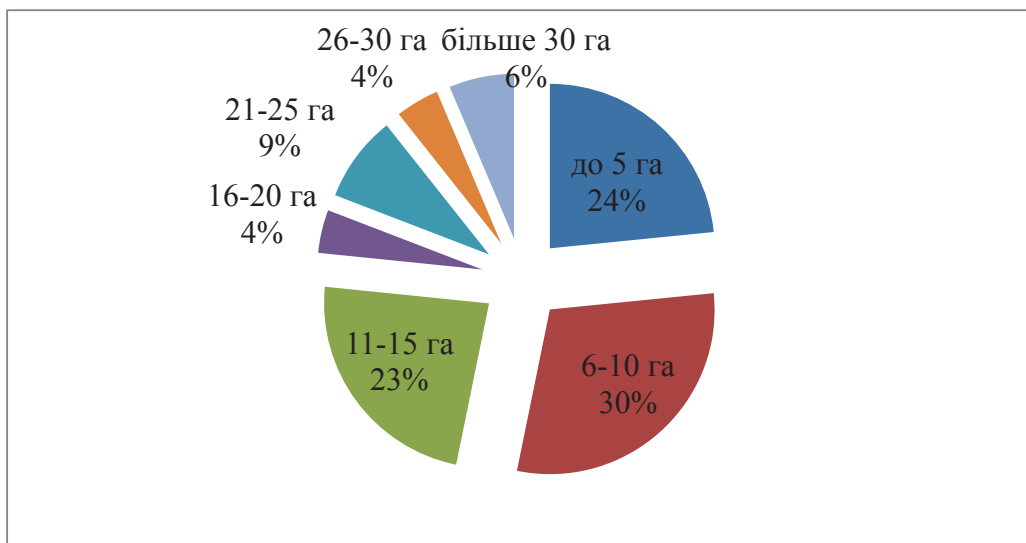

Рис. 1. Розподіл ППСМ Українського Полісся за площами

Розглядаючи структуру ППСМ за розмірами площ можна відзначити, що переважають невеликі парки від 5 до 15 га (рис.1). Серед найбільших варто відзначити ППСМ Слов'янський (27,5 га) у РО, парк ім. Ю. Гагаріна та Червонський ППСМ (36,0), парк ім. Міклухо-Макля (29,6), Юлино (25,0) у ЖО, Воздвиженський (42,6) та Кочубеївський (22,0) у СО, Лизогубівський (22,0 га) у ЧО.

Висновки

Добре сформована, завдяки значному періоду свого розвитку, мережа ППСМ Українського Полісся містить цінні особини дендросозофітів, у тому числі вікових дерев, тому має наукову цінність та підлягає збереженню. З поміж багатьох організаційних питань, щодо утримання та догляду за ППСМ, загалом спостерігається низька поінформованість населення. Саме тому інвентаризація з наступним складанням списків видів цінних дендросозофітів є першочерговим завданням.

Список літератури

1. Заповідні перлини Хмельниччини / за ред. Т. Л. Андрієнко. – Хмельницький : Інтрада, 2006. – 220 с.

2. Коцун Л. О. Сучасний стан парку-пам'ятки загальнодержавного значення «Байрак» (Волинська область) / Л. О. Коцун, І. І. Кузьмішина, Б. Б. Коцун // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – № 12. – С. 99–101.

3. Коцун Л. О. Сучасний стан парку-пам'ятки місцевого значення «Літинський» (Волинська область) / Л. О. Коцун, Б. Б. Коцун // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – № 9. – С. 127–131.

4. Липа О. Л. Визначні сади і парки України та їх охорона / О. Л. Липа. – К. : 1960. – 176 с.

5. Липа О. Л. Сади і парки України / О. Л. Липа. – К., 1961. – 51 с.

6. Марков Ф. Ф. Природно-заповідні об'єкти Житомирського Полісся та їх сучасний стан / Ф. Ф. Марков // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України, 2011. – Вип. 21.17. – С. 55–59.

7. Марков Ф. Ф. Сучасний стан парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Юлино» / Ф. Ф. Марков // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУ України, 2014. – Вип. 24.1. – 400 с. – С. 83–87.

8. Природно-заповідний фонд Української РСР : реєстр-довідник заповідних об'єктів) / [Одноралов В. С., Давидок В. П., Бойко О. Б. та ін.] ; за ред. М. А. Воїнственського. – К. : Урожай, 1986. – 224 с.

9. Орлов О. О. Дендрофлора парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва ім. Ю. Гагаріна (м. Житомир) / О. О. Орлов, В. Т. Харчишин // Лісівництво і агролісомеліорація. – Х. : УкрНДІЛГА, 2011. – Вип. 119. – С.112–118.

10. Природно-заповідний фонд Чернігівської області / за заг. ред. Ю. О. Карпенка. – Чернігів, 2002. – 240 с.

11. Ціхоцька В.-В.В. Хвойні в зелених насадженнях парку-пам'ятки загальнодержавного значення «Байрак» (Волинська область) / В.-В.В. Ціхоцька, Л. О. Коцун // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. праць / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк, 2011. – № 8. – С. 113–116.

Рассмотрены исторические особенности формирования сети парков-памятников садово-паркового искусства Украинского Полесья. На основе анализа литературных источников установлено, что сеть парков-памятников садово-паркового искусства Украинского Полесья имеет длительную историю, в настоящее время хорошо сформирована, но в некоторых областях несколько отличается по количеству и площади объектов. В составе дендрофлоры преобладают автохтонные виды, также обнаружены и дендросозофиты, в том числе и интродуцированные виды.

Ключевые слова: *история садово-паркового искусства, парки-памятники садово-паркового искусства, Украинское Полесье, дендрофлора.*

Historical features of formation of the network parks, monuments of landscape art Ukrainian Polissya are shown in the article. Based on the literature materials found that the network of parks, monuments of landscape art Ukrainian Polissya has a long history, now well-formed, but in some areas distinguished by the number and area of objects. In structure of dendroflora dominated by types local floras, however find out valuable representatives species of rare arboreal plants, including introduced species.

Key words: *history of landscape art, park-monuments of landscape art, Ukrainian Polissya, dendroflora.*

УДК 712.4(477.82)

ІСТОРИКО-СТИЛЬОВИЙ ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ОЗЕЛЕНЕННЯ МІСТА ЛУЦЬК

М. О. Шепелюк, аспірантка*

Наведено детальний аналіз етапів історико-стильового розвитку дендрофлори міста Луцька, встановлено основні особливості формування озеленення та охарактеризовано сучасний стан найбільших рекреаційних зон.

Ключові слова: *дендрофлора, розвиток, озеленення, перезволоження, ландшафт, інтродуценти, рекреація.*

Формування озеленення міста Луцьк має достатньо тривалу історію, що пояснюється географічним розташуванням Волині. Воно відіграло важливу роль в історії формування озеленення міста, зокрема його близькість до країн Західної Європи та вигідне положення на перехресті транспортних шляхів і культурних зв'язків слов'янської та західноєвропейської культур [7].

Природні, географічні та естетичні особливості Волині не тільки дозволяли, але й сприяли процесу творення неперевершених зразків садово-паркового мистецтва у місті Луцьк. У його розвитку простежується включення регіону в європейський, філософський та формотворчий контекст ландшафтних закладень, який увібрав у себе провідні концепції англійської філософії про поклоніння живій природі, часткою якої є людина; гармонії «натури», порядку, доцільності, збереження будь-якого природного ландшафту [6]. Це і є фундаментом подальших перспектив розвитку дендрофлори.

Мета досліджень – встановлення та аналіз етапів історично-стильового розвитку дендрофлори міста Луцьк.

Матеріали та методика досліджень. Об'єктом вивчення є рекреаційні

* Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор С. Б. Ковалевський
© М.О.Шепелюк, 2015